

Герхард Невекловски

О ДИСТИНКТИВНИМ ОБЕЛЕЖЈИМА СУФИКСА У СРПСКОХРВАТСКОМ И ДРУГИМ ЈУЖНОСЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Теорију дистинктивних (или разликовних) обележја у фонологији разрадили су педесетих година Р. Јакобсон и М. Хале¹. Она се састоји углавном у томе да се свака фонема сматра као сноп дистинктивних обележја међу којима су нека релевантна (означавају се са *плус-минус*), а друга редувантна (означавају се са *нула*). Дистинктивна обележја приказују се у облику матрице. У ствари су већ Л. Блумфилд у својој књизи *Language* и Н. С. Трубецки у својим *Основама фонологије* нагостили ову теорију².

У начелу, теорија дистинктивних обележја може се примењивати и на нека подручја граматике, између осталог и на творбу речи, и то на деривацију. Целокупност својстава једног суфикса може се приказати у виду матрице дистинктивних обележја. Слично као фонема, суфикс није ништа друго него сноп дистинктивних обележја његових својстава³.

Дистинктивна обележја једног суфикса различите су природе; не могу се, наравно, описати у акустичким или артикулационим терминима као фонеме, него ћемо покушати да их опишемо као комбинацију сегменталних, супрасегменталних, семантичких и граматичких обележја.

а) Суфикси се разликују по својим сегменталним саставима. Нпр. у српскохрватском језику суфикс (-āj-) (*дòгађāj*, *гумљај*, *лежāj*, *дсећај*)

¹ R. Jakobson and M. Halle, *Fundamentals of language*, S'Gravenhage 1956.

² L. Bloomfield, *Language*. New York 1933, стр. 79; Н. С. Трубецкой, *Основы фонологији*. Перевод с немцког. Москва 1960, стр. 45.

³ Своје сам мисли излагао у следећим радовима: *Zur Derivation der Substantive in den südslawischen Sprachen*, *Wiener slavistischer Almanach*, 1 (1978), стр. 219–237; *Neke osobine tvorbe makedonskih imenica u okviru južnoslovenskih jezika*, *Македонски јазик*, 29 (1978), стр. 173–182; *Nekatere posebnosti tvorbe slovenskih samostalnikov v južnoslovanskem kontekstu*, *Slavistična revija*, 29 (1981), стр. 413–422.

разликује се сегментално од суфикса (-/а/к-) са непостојаним *a* (*цврчак*, *ручак*, *трџшак*, *пљусак*) или од суфикса /-ад-/ (*бурџад*, *ластавичад*, *пастирчад*, *сирочад*).

б) Из наведених примера видимо већ друго својство суфикса које ћемо третирати као дистинктивно обележје, тј. супрасегменталну разлику међу њима. У примеру суфикса *-āj-* нагласак речи зависи од суфикса (мада се не налази на њему, нити на слогу непосредно испред њега). Нагласак речи не слаже се са основним речима *догађати се/догòдити се*, *гутати*, *лежати*, *òсећати*, него је он увек на првом слогу речи, и то као краткосилазни. Дакле, избор суфикса условљава акценат изведене речи. У примеру речи са суфиксом *-ād-* чини се да влада тенденција да се акценат премести за један слог према почетку речи – уколико је то могуће – или, кад је акценат већ на почетку речи, да узлазни пређе у силазни, уп. *буре*, *ластивица*, *пастирче*, *сирòче* према горе наведеним примерима. У случају суфикса *-(a)к-* нагласак према основној речи тешко бисмо могли одредити, усп. *цврчати -им*, *ручати ручам*, *трџшати -им*, *пљускати пљускам*. Можда је разлог у томе што је семантика овог суфикса мање одређена.

в) Као треће обележје узимамо управо семантику. Суфикс модификује значење коренског морфема, с тим да основно значење коренског морфема остаје, а суфикс обједињује читав низ лексема у једну класу речи са одређеним општим значењем. У примерима са суфиксом *-āj-* видимо врло јасно да се ради о речима са заједничким значењем „абстрактум радње или стања”; исто тако, суфикс *-ād-* нам каже да дотичне именице имају колективно, збирно значење. Међутим, ако проматрамо наш пример суфикса *-(a)к-* с непостојаним *a*, морамо рећи да бисмо те лексеме тешко могли уврстити у једну класу са заједничким значењем. С друге стране можемо констатовати:

г) да се речи као *цврчак*, *ручак*, *трџшак*, *пљусак* творе од исте категорије речи, наиме од глагола. То је већ граматичко обележје. Речи на *-āj-* творе се такође од глагола, док се именице на *-ад-* творе од именица.

У неким случајевима резултат процеса деривације речи састоји се у томе да изведена именица прелази само у другу граматичку категорију (тип деκлинације, врсту речи). Нпр. из именице мушког рода *о-*деκлинације твори се изведеница женског рода *а-*деκлинације, нпр. *сусед* : *суседа*, *кум* : *кума*, или, у чакавском и кајкавском дијалекту налазимо однос *злато* : *злат* (= шток. *златан*), дакле прелаз у категорију придева. У наведеним случајевима можемо рећи да се изведеница твори помоћу нултог суфикса, нпр. *суседа* = /сусед + Ø-а/. Код деривације ове речи можемо говорити о следећим обележјима: суфикс је -Ø- (нула), изведеница прела-

зи у *a*-деклинацију; акценат остаје непромењен; семантика изведенице: жене по занимању или својству; тип је непродуктиван.

Из ова два примера видимо још нешто: ради се о два различита суфикса *нула*. Док се у примеру *суседа* изводи именица женског рода од одговарајуће именице мушког рода, у примеру *злат* изводи се придев од именице *злато*. То значи да се ради о два хомонимна суфикса, $-\emptyset_{-1}$ и $-\emptyset_{-2}$. Има и доста других хомонимних суфикса, нпр. *-ин-*, уп. *јунџ-ин-а* од *јунџ* и *гòвед-ин-а* од *гòведо*. Ова два примера имају различиту семантику (први је аугментатив, други означава врсту меса) као и различита супра-сегментална и граматичка својства: у *јунџина* акценат речи зависи од суфикса, а у *гòведина* не; *јунџина* је именица мушког рода мада припада типу деklinације именица на *-а*, а *гòведина* је именица женског рода.

У српскохрватском језику постоји посебан тип деривације без суфикса за творбу пејоратива и хипокористика. Нпр. *брџца*, *дрòња*, *гòља*, *гџа*, *лија*, *лòла*, *ша̀па*. Ове речи припадају *a*-деklinацији; карактеристичан је за њих дугоузлазни акценат на једносложној основи. Дугоузлазни акценат налазимо и у типу *учо*, *ћа̀то*, *Иво*, *Му̀јо* итд. Код њих се скраћује основа тако да има само један слог.

д) Пето обележје је продуктивност. Нпр. суфикс *-б-* у *бèрба*, *бòрба*, *плòвидба* итд. није продуктиван, док је суфикс *-иц-а* за творбу деминутива типа *девòјчица*, *дџишица*, *кра̀вица* и сл. сасвим продуктиван. Изведенице непродуктивног типа могу се приказати у виду пуног списка речи, док за продуктивни тип деривације то није могуће.

Ако прикажемо дистинктивна обележја у виду матрице (при чему број дистинктивних обележја није строго одређен као код фонема), можемо боље и лакше успоређивати деривацијске прилике у сродним језицима, нпр. у четири јужнословенска језика. Ради илустрације наших мисли покушаћемо да опишемо следеће примере деривације у јужнословенским језицима:⁴

1) Суфикс */-’ет-/* (речи се свршавају на *-е* у ном. једн.) постоји у свим јужнословенским језицима; он има особину да палатализује претходни веларни консонант. Погледајмо примере: сх. *дèвòјче*, *пàстòрче*, *свѝнче*, *прозòрче*, *гџише* (од *гуска*), *џнуче* (од *унук*), *џџгàнче*, *чòбàнче* итд. слов. *kùtče* (од *kutec*), *golòbče* (*golòbec*), *golobè* (*golòb*), *oslè*, *otročè*, *fantè* (*fant*), *pinčè* (*pinca* ’девојка’), *stražè*, *zorè*, *ničè*, *pèrvče* итд., мак. *воле*, *свере*, *петле*, *brate*, *маже*, *сине*, *внуче*, *волче*, *човече*, *бавчиче*, *масиче*, *црквиче*, *сестри-*

⁴ Грађа је узета из низа приручника и речника, који се овде не могу навести појединачно.

че итд., буг. *човече*, *българче*, *козлè*, *брàтче*, *мòливче*, *сестриче*, *лисиче*, *кукуви́че* итд.

У српскохрватском, македонском и бугарском постоји и аломорф /-чет-/ , којег у словеначком нема (нпр. сх. *прозòрче*, буг. *мòливче*).

Супрасегментална својства нису једнака у наша четири језика; у српскохрватском и бугарском језику акценат изведенице зависи од полазне речи (нпр. *дèвòјка* : *дèвòјче*, *пàсторак* : *пàстòрче* са извесним могућим модификацијама квантитета, нпр. дуљење вокала у слогу који се затвара сонантом, скраћивање трећег слога од краја речи; буг. *човèк* : *човèче*, *учител* : *учителче*), док је у словеначком језику акценат у већини примера на суфиксу (*golobè*, *otročè*, *pinčè*), мада не у свима. У македонском је – као што знамо – акценат на трећем слогу од краја речи; стога је он редувантан.

Семантика се углавном подудару у свим јужнословенским језицима. Наиме, ове речи означавају младе животиње или имају деминутивно-хипокористично значење; само у словеначком језику имају и пејоративно значење (*netarnè*, *níčè*). У словеначком језику не творе се деминутиви од предмета, само од живих бића; у осталим језицима творе се у мањој мери и од предмета.

Суфикс /-'ет-/ додаје се именицама мушког и женског рода. Изгледа да се само у македонском и бугарском изведенице творе и од већ изведених именица на /-иц-а/ (*маса* : *масица* : *масиче*), с тим да добијају експресивно значење.

Суфикс је продуктиван у сва четири језика.

Табела дистинктивних обележја суфикса /-'ет-/ изгледала би овако:

	сх.	слов.	мак.	буг.
'ет- постоји	+	+	+	+
аломорф -чет-	+	-	+	+
деминутиви, хипокористици	+	+	+	+
пејоративно значење	-	+	-	-
искључиво жива бића	-	+	-	-?
твори се и од именица на -ица	-	-	+	+
суфикс је продуктиван	+	+	+	+
акценат речи зависи од суфикса	-	+	∅	-

Из овог прегледа дистинктивних обележја видимо на први поглед да се словеначки језик одваја низом посебности од осталих јужнословенских језика.

2) Један од суфикса за творбу апстрактних појмова јесте /-от-/ који се додаје придевима или именицама. Налазимо га, мада не у једнакој мери, у свим јужнословенским језицима. Примери: сх. *грехòта, срамòта, јаснòта, лепòта, мекòта, простòта*, слов. *gréhòta, grozòta, čistòta, gostòta, lepòta*, мак. *срамота, гревота, доброта, красота, чистота*, буг. *срамота̀, босота̀, леснота̀* итд.

У српскохрватском и словеначком постоји аломорф -оћ- односно -ош-, чега у македонском и бугарском нема. Примери: сх. *чистòћа, добрòћа, глухòћа, страхòћа, грубòћа*, слов. *čistòća, gostòća*; у словеначком -оша- се употребљава већином у источним крајевима, а оданде продире и у књижевни језик.

У српскохрватском постоји проширени суфикс /-от-ињ-/ , нпр. *босòтиња, голòтиња, самòтиња, сухòтиња*, исто са апстрактним значењем, а у македонском и бугарском језику налазимо проширени суфикс /-от/ иј-/ који има емоционално негативно обележје, нпр. мак. *глувотија, простотија, скапотија*, буг. *беднотија, голотија, лошотија*.

Акцент речи које су изведене помоћу суфикса /-от-/ у српскохрватском и словеначком увек је на суфиксу, а у бугарском на наставку. Дакле, у свим језицима са слободном акцентуацијом суфикс одређује акценат речи. Ипак су српскохрватски и бугарски у овом погледу ближи међу собом него што су у односу на словеначки. У оба језика акценат се налази на последњем слогу речи који се уопште може акцентовати (окситонеза), док у словеначком није тако.

Што се тиче продуктивности суфикса, он је врло продуктиван у словеначком језику, док је у осталим језицима број изведеница ограничен.

	сх.	слов.	мак.	буг.
-от- постоји	+	+	+	+
аломорф -оћ-	+	+	-	-
аломорф -отињ-	+	-	-	-
аломорф -отиј-	-	-	+	+
акцент речи зависи од суфикса	+	+	0	+
окситонеза	+	-	0	+
продуктивност	-	+	-	-

Покушали смо да на примеру двају суфикса уочимо разлике и подударања у творби речи у четири јужнословенска језика. Полазећи од датог суфикса можемо вршити избор његових дистинктивних обележја. Кад у матрицу унесемо присутна и одсутна обележја, видећемо врло уочљиво на који се начин разликују поједини језици међу собом.

Досад сам анализирао отприлике двадесет суфикса у свим јужнословенским језицима. Из те грађе можемо врло опрезно извести закључак да се у области деривације словеначки језик одваја од остала три језика.

Gerhard Neweklowsky

ZU DEN DISTINKTIVEN MERKMALEN DER SUFFIXE IM SERBOKROATISCHEN
UND DEN ÜBRIGEN SÜDSLAWISCHEN SPRACHEN

Zusammenfassung

Ähnlich wie bei der Theorie der distinktiven Merkmale in der Phonologie das Phonem, wird hier das Suffix als Bündel von distinktiven Merkmalen aufgefaßt. Die im Referat besprochenen Merkmale sind: a) der segmentale Bestand der Suffixe, b) ihre suprasegmentalen Eigenschaften, c) die Semantik der Suffixe, d) ihre grammatikalischen Eigenschaften, e) die Produktivität der Suffixe.

Wenn man die besprochenen Merkmale in eine Matrize einträgt, kann man Übereinstimmungen und Unterschiede in der Derivation verwandter Sprachen (in unserem Falle der südslawischen) anschaulich darstellen und sie so leichter erfassen.